

VU Research Portal

Traite des esclaves et commerce néerlandais et français à Madagascar (XVIIe et XVIIIe siècles)

Thiebaut, R.

2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Thiebaut, R. (2017). *Traite des esclaves et commerce néerlandais et français à Madagascar (XVIIe et XVIIIe siècles)*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Résumé en néerlandais – Nederlandse samenvatting

De Nederlandse en Franse handel en slavenhandel op Madagaskar (1596-1810)

Deze dissertatie heeft als doel een beter beeld te scheppen van de politieke, economische en sociale gevolgen van de Europese slavenhandel op Madagaskar. Belangrijk hierin zijn de handelsrelaties tussen de Malegassiërs en de Europeanen die een steeds intensievere vorm aannemen in deze periode. Madagaskar en het zuidwestelijk deel van de Indische oceaan waren commercieel gezien een periferie in vergelijking met andere delen van deze regio. Historisch onderzoek heeft zich tot dusverre met name gericht op specifieke aspecten van deze handel en praktisch altijd met betrekking tot één zone of één natie. Deze dissertatie richt zich op de relaties tussen dit eiland in zijn directe omgeving en de relaties met de Europese koloniën, met name de Maskarenen (1648/1715-1810) en Kaapkolonie (1652-1795/1806), die respectievelijk Franse en Nederlandse bezittingen waren. Ons onderzoek richt zich eveneens op het economische aspect van de slavenhandel, in het bijzonder op het volume van het aantal slaven dat werd verscheept. Meerdere historici, met name Filliot en Toussaint, gevolgd door R.B. Allen, hebben getracht deze aantallen in kaart te brengen, echter met beperkt succes. Het schatten van het aantal getransporteerde slaven op Madagaskar blijkt erg lastig, vanwege het grote aantal lacunes die men tegenkomt in de beschikbare bronnen. In deze studie hebben wij getracht om een zo realistisch mogelijk beeld te schetsen van deze handel. Door meer en minder bekend archiefmateriaal uit verschillende landen is een beter inzicht verkregen in het volume van de Nederlandse en Franse slavenhandel op Madagaskar. Tevens wordt een nieuwe periodisering van deze handel voorgesteld alsmede een nauwkeuriger beeld geschetst van de geografische spreiding van de handel over het eiland.

In tegenstelling tot de transatlantische slavenhandel in West-Afrika, was Madagaskar al eeuwen voor de aankomst van Europeanen een reservoir van slaven voor Afrikaanse en Aziatische handelaren. Hierdoor was er een belangrijk netwerk ontstaan dat alleen de noordwestkust van het eiland betrof. De andere regio's werden pas met maritieme handel geconfronteerd door de komst van de Nederlanders aan het eind van de zestiende eeuw, zowel in Saint-Augustin, als in de Baai van Antongil. Tot aan het midden van de zeventiende eeuw, diende het eiland als verversingsstation op de route naar Oost-Indië voor zowel de Nederlanders, als de Engelsen. De Fransen trachtten een kolonie te stichten op Fort-Dauphin maar deze mislukte in 1674. Ook de VOC was geïnteresseerd in de slavenhandel en de eerste expeditie werden gerealiseerd in de jaren 1640 richting Mauritius en Batavia. Maar tot aan de vestiging aan de Kaapkolonie en de succesvolle expeditie van *Voorhout* in 1676 in de Baai van Boeny, bleef de handel beperkt. Slavernij op Madagaskar bestond al lang voor de slavenhandel. Onderwerping was met name het resultaat van geweld, zowel oorlog als strooptochten,

maar ook criminelen konden tot slaaf worden gemaakt. In de beginperiode van de slavenhandel voldeed de verkoop van huisslaven nog wel om aan de vraag te voldoen. De vraag bleef echter stijgen en om daaraan te voldoen werden er speciaal oorlogen en rooftochten georganiseerd om slaven voor export te verkrijgen. Daarnaast werden vrije Malegassiërs tot slaaf gemaakt via schijnprocessen. Voedsel bleef eveneens een belangrijk exportproduct, en daarbij ging het met name om runderen en rijst. De rol van verversingsstation bestond gedurende de gehele periode, maar werd belangrijker in de achttiende eeuw door de vraag naar voedsel van Île de France en Bourbon die chronische tekorten kenden. Alleen door handel met Madagaskar bleven de eilanden bespaard van honger.

De eerste periode van de slavenhandel liep tot ongeveer 1685, toen de regio te maken kreeg met de aanwezigheid van piraten die vanuit de Caraïben naar Madagaskar waren gezeild. Dit eiland bleek de perfecte uitvalsbasis voor hun rooftochten in de Indische Oceaan. Slavenhandel werd ook wel gedreven, maar voedsel bleek belangrijker voor deze zeerovers. Zij vestigden zich eveneens in verschillende kustgebieden, met name het noordoosten waar zij zich ontpopten tot een lokale politieke macht. Tot aan de jaren 1720 werd de Europese aanwezigheid gedomineerd door piraten die zich uiteindelijk assimileerden met de lokale bevolking of in verschillende koloniën. De handel met Europeanen bracht de lokale vorsten belangrijke revenuen alsmede strategisch belangrijke vuurwapens. De controle over havens waar handel werd gedreven werd belangrijk. Dit was één van de essentiële punten van de Sakalava die onder leiding van Lahifotsy Menabe veroverden met de haven Morondava. Zijn opvolgers consolideerden de macht. De één zou vervolgens Tuléar in het zuiden veroveren, terwijl Andriamandisoarivo rond 1686 de handelsposten van de Antalaotra aan de noordwestkust onderwierp. Zijn rijk, Boina genoemd, bleef tot het midden van de achttiende eeuw het politiek gezien dominant met dank aan de maritieme handel die bloeide via de baaien Boeny en Bombetoka. Zijn opvolgers gebruikten hun militaire en economische macht om de handel te controleren, tributen te eisen en buurgemeenschappen te overvallen. Aan de noordoostkust, waar de piraten zich lange tijd hadden opgehouden, waren nakomelingen geboren uit relaties met Malegassische vrouwen. Deze *Malata* hadden een bevoorrechte positie. Eén van hen, Ratsimilaho, wist via het eiland Sainte-Marie, in de jaren 1720 en 1730 controle te krijgen over de belangrijkste handelsposten aan de kust zoals Foulpointe. Hij profiteerde hiermee van de toenemende Franse handelsactiviteiten vanuit de Maskarenen. Ratsimilaho kwam hiermee aan het hoofd van de Betsimisaraka te staan, de dominante gemeenschap in de regio. In andere gebieden, zoals Fort-Dauphin en Saint-Augustin, was de maritieme handel eveneens van invloed op de lokale politiek, maar door de beperkte contacten was deze minder doorslaggevend.

Het jaar 1750 is een sleuteljaar. De Franse handel met het grote eiland was, na een moeizame start, echt begonnen tijdens het bewind van gouverneur Bertrand Mahé de La Bourdonnais (1735-

1746). Hierin werd met name de oostkant van Madagaskar betrokken. Deze handelsactiviteiten waren veel intensiever dan die van de Engelsen of de Nederlanders. De laatsten stuurden hooguit één expeditie per jaar stuurde vanuit de Kaapkolonie. Deze werd bijna altijd naar de noordwestkust gezonden waar de Sakalava van Boina gewoonlijk voldoende slaven konden leveren. Door de concurrentie van andere slavenhandelaren, werden de dienaren van de VOC echter gedwongen om de gehele westkust af te zoeken naar slaven. Dit proces kwam in een stroomversnelling door de dood van Andriamahatindriarivo rond 1754 die gevolgd werd door een burgeroorlog welke het rijk verzwakte. Een paar jaar eerder, in 1750, was Ratsimilaho gestorven en ook diens dood bleek het begin van een jarenlange strijd die de positie van de vorst van de Betsimisaraka verzwakte. Ondertussen nam de Franse politieke en economische inmenging toe. Het Franse belang was de slaven- en voedselhandel die onmisbaar was voor bloeiende plantage-economieën van de Maskarenen. Eerst werd het eiland Sainte-Marie bezet en later werd een handelspost gesticht in Foulpointe die tot het eind van de achttiende eeuw in gebruik zou zijn en van waaruit de Fransen hun handel dreven.

In deze periode werd zilvergeld, met name Spaanse realen, onmisbaar in de handel met Madagaskar. Particuliere kooplieden dienen zich aan die uit economisch gewin prijzen opvoeren en oorlogen veroorzaken om aan slaven te komen. Tenslotte is een tendens merkbaar dat de grote havens als Bombetoka en Foulpointe omzeild worden en dat slaven in meer afgelegen gebieden worden gehaald buiten de de grote Sakalava- en Betsimisaraka-rijken. In deze tijd werden Fort-Dauphin en Saint-Augustin belangrijk als havens voor de handel in runderen. Aan de westkust werden Mananbag en Rio Vuella sporadisch door de Nederlanders bezocht, terwijl de Fransen af en toe in Manghaely kwamen. Aan de oostkant was de Baai van Antongil samen met Fénérive een belangrijke post voor de rijsthandel. Met de stijging van het aantal expedities werden meer en meer nieuwe havens aangedaan zoals Mananjary, Teintingue, Angontsi en Sainte-Luce.

Met de toename van de export van slaven groeide ook de intra-malegassische slavenhandel, welke reeds voor de aanvang van de Europese slavenhandel bestond. Het waren met name de inwoners van de binnenlanden, in het bijzonder de Ambolambo of Hova die slaven transporteerden naar havens welke regelmatig door slavenschepen werden bezocht. Toen in de tweede helft van de achttiende eeuw de vraag naar slaven bleef stijgen, kwamen er zelfs slaven uit Oost-Afrika via de baaien van Boeny en Bombetoka over het land naar Foulpointe. Zoals reeds aangegeven, speelden militaire expedities een belangrijke rol in het tot slaaf maken van personen bedoeld voor de export. Verder hadden oorlogen ook negatieve gevolgen voor de intra-Malegassische handel in runderen en voor de rijsttoest. Europeanen werden met name door Malegassische kooplieden van slaven voorzien, soms in opdracht van lokale vorsten, maar ook individueel, terwijl ook de gewone Malegassiër zijn rijst direct aan de handelsposten kon verkopen.

Na de introductie van de vrijheid van handel in de Indische oceaan voor Franse onderdanen in 1770 nam het aantal particuliere Europese handelaren op Madagaskar toe. Zij begaven zich in de binnenlanden van het grote eiland om slaven en runderen ging halen om deze vervolgens in de kuststeden te verkopen. Daarbij bleven deze handelaren afhankelijk van lokale hoofden en tussenpersonen. Vrouwen speelden hierin een belangrijke rol, net als de *marmites* of dagwerkers die onmisbaar waren in het dagelijks leven van de Fransen. Expedities op Madagascar verschilden sterk van de doorsnee handel in de Indische oceaan en hadden meer gemeen met de expedities in het kader van de transatlantische slavenhandel. Er was ook belangrijk verschil met de transatlantische slavenscheperen, omdat in het geval van Madagaskar schepen, kapiteins en bemanningsleden zowel werden ingezet voor de handel in specerijen en textiel als voor de slavenhandel. Daartoe werden schepen enigszins aangepast en werden de bemanningen versterkt met het oog op mogelijke opstanden aan boord.

Slaven werden geruild tegen zilver, geweren, munitie en buskruit, Indisch textiel en sterke drank. Spaanse realen werden langzaam aan de belangrijkste munteenheid op Madagaskar. Voor de lokale heersers waren vuurwapens, en munitie, onmisbaar om zich tegen elkaar te kunnen verweren maar ze dienden ook als symbolisch pronkstukken. Textiel was echter het belangrijkste ruilartikel terwijl sterke drank vooral als smeermiddel voor de handel diende. Vaak wisten Europeanen niet precies welk handelsproduct het meest in trek was. In tijden van oorlog steeg bijvoorbeeld de vraag naar wapens terwijl de vraag naar realen afnam. De prijs van slaven varieerden sterk per regio en periode maar over het algemeen stegen ze. In de baai Boeny ging de prijs van enkele realen naar 25 realen tussen 1672 en 1731, in Foulpointe van 25 realen in 1756 tot over de 70 aan het begin van negentiende eeuw. De handel zelf was een moeizaam proces waarbij de tussenpersonen of makelaars vaak een doorslaggevende rol speelden. De vorsten, zeker die van de Sakalava- en Betsimisaraka-rijken, oefenden een volledige controle uit over de handel om hun economische en politieke machtspositie te beschermen. De onderhandelingen over de levering van slaven verliepen vaak stroef. Veelvuldig waren onenigheden over de prijs van slaven, het aantal jongvolwassen mannen tegenover vrouwen, kinderen en ouderen alsmede de omvang van de giften. Deze laatste categorie was een vorm van belasting die betaald moest worden om überhaupt te mogen handelen.

Eenmaal aan boord stierf 17,5 procent van de slaven op VOC-schepen richting de Kaapkolonie en ongeveer 8 procent op de Franse schepen naar de Maskarenen. Dit verschil laat zich waarschijnlijk verklaren door de korte reistijd vanuit de oostkust naar Port-Louis alsmede het gemiddeld lagere aantal slaven op Franse schepen. Opstanden kwamen ook regelmatig voor op slavenscheperen, met name als deze nog voor de Malegassische kust lagen. Zoals aangegeven is een van de belangrijkste verschillen tussen de transatlantische slavenhandel en die op Madagaskar is dat de laatste altijd

onderdeel was van een breder handelspatroon. De Franse slavenexpedities namen bijna nooit uitsluitend slaven mee, maar praktisch altijd een gemengde lading van rijst, runderen en slaven. Dit levert specifieke problemen op voor de bepaling van de omvang van de slavenhandel. De tonnage van een schip zegt namelijk weinig over zijn capaciteit als slavenhaler. Verder is een ander essentieel punt de grote fraude die bestond, met name onder de scheepsofficieren, in zowel de Nederlandse als de Franse slavenhandel. Deze is vrij lastig op te sporen in de archiefdocumenten, maar ons onderzoek stelt dat deze substantieel was en moet op minimaal 10 procent worden geschat en zelfs kan oplopen tot 50 procent. Nederlandse slavenexpedities op Madagaskar hebben officieel zo'n 6,955 slaven geland aan de Kaap, Sumatra en andere gebiedsdelen. Als we hiervoor de mortaliteit en de fraude in acht nemen, moeten de handelaren van de VOC ongeveer 8,989 slaven hebben gekocht op het grote eiland. Voor de Fransen is dit aantal een stuk lastiger in te schatten.

Er zijn al verschillende pogingen gedaan het totaal aantal slaven dat vanuit Madagascar is vervoerd te schatten. Schattingen van Filliot, Toussaint en recentelijk Allen zijn echter niet gebaseerd op grondig archiefonderzoek. Het onderzoek voor deze dissertatie heeft ongeveer 1,775 Franse expedities (1718-1810) geïdentificeerd, een veel hoger aantal dan tot nu toe werd aangenomen. Vanwege het belang van de slaven voor de Maskarenen alsmede de grootschalige fraude, is het nagenoeg zeker dat elk schip enkele slaven vervoerde. Als we de tonnage als rekeneenheid nemen, komen we tot een gemiddelde van ongeveer 74 à 78 slaven per expeditie, afhankelijk van het tonnage en de periode. De grote schepen vervoerden minder slaven dan de kleinere vanwege het belangrijke aandeel van runderen en rijst aan boord. Uiteindelijk komen we dan op een aantal tussen de 137,289 en 148,034 slaven voor een lage schatting en tussen de 187,212 en 201,864 voor een hoge schatting. Het gaat hier om slaven gekocht in Madagaskar, dus niet exclusief Malegassiërs.